

Bewust omgaan met lees-situaties is een aandachtspunt voor de vroege leesontwikkeling op school. Door de ervaringen met voorlezen, met andere vormen van lezen en met schrijven, leren kinderen geschreven taal te ont-sleutelen. Of leessituaties naast plezierig ook leerzaam zijn, hangt deels af van de vormgeving.

Daarom in dit artikel aanbevelingen voor het creëren van interactieve leessituaties.

Voorlezen en het omgaan met prentenboeken wordt in het algemeen gezien als een waardevolle activiteit voor kinderen. Interactief voorlezen, het voorlezen met ruimte voor interacties met kinderen, wordt met name erkend als een belangrijk middel om het begrijpend luisteren en de woordenschatontwikkeling bij jonge kinderen te stimuleren. Voorleessituaties kunnen losse, informele momenten zijn zoals ze zich afspelen tussen ouders en kinderen thuis. Op school kan het voorlezen ook opgevat worden als een instructiemoment. Dit voorlezen kan plaatsvinden in samenhang met andere activiteiten die betekenisvol zijn voor de vroege leesen schrijfontwikkeling. In deze opvatting geldt dat het gesprek en wat er verder aan activiteiten rond de tekst gebeurt, minstens zoveel waarde heeft voor de ontwikkeling van kinderen als de voorleesactiviteit zelf. Vooral voor kinderen die weinig voorleeservaring thuis hebben kunnen opdoen, is het belangrijk dat de school voldoende gelegenheid biedt om te ontdekken dat lezen leuk is. Ze ondervinden hiermee wat boeken voor hen persoonlijk kunnen betekenen.

MIJN BOEK IS EEN BOEK WAARIN...

Een voorbeeld ter illustratie van de praktijk uit één van de basisscholen die mee-

Geletterdheid

Interactieve leessituaties in de onderbouw

werken aan het project Geletterdheid van het Expertisecentrum Nederlands in Nijmegen.

Ellie, leerkracht van groep 1-2, wil kinderen bewust maken van verschillen tussen boeken. Om dit te bereiken is ze prentenboeken gaan voorlezen die sterk van elkaar verschillen.

Over die verschillen praten de kinderen met elkaar. Zo hebben ze bedacht welke soorten boeken er zijn en wat er kenmerkend is voor een bepaald genre. Voor elk genre hebben de kinderen een pictogram ontworpen. Alle boeken hebben ze samen gesorteerd door ze bij het juiste pictogram te leggen.

Ze praten met elkaar over boeken in termen van griezelboeken, enge boeken, grappige boeken, maar ook over een boek om honger van te krijgen. Al doende zijn ze tot de conclusie gekomen dat sommige boeken niet binnen één genre vallen, maar onder verschillende.

Zo'n boek krijgt dan meerdere pictogrammen. De picto's worden nu ook gebruikt om op donderdag de bibliotheekboeken van de kinderen te rubriceren. Ieder kind vertelt wat voor een soort boek hij of zij heeft en geeft de inhoud van het boek weer. Het enthousiasme waarmee kinderen erover vertellen is enorm. Ellie merkt dat ieder kind graag over zijn of haar bibliotheekboek wil vertellen en thuis daaruit dus goed voorgelezen wil worden.

In het voorbeeld nodigt Ellie de kinderen uit om na te denken over de inhoud van de boeken in hun directe omgeving. Ze krijgen ideeën hiervoor aangereikt tijdens de gesprekken over boeken en leren hiermee van elkaar. Alle inbreng van kinderen is welkom bij het praten over verschillen (en overeenkomsten) tussen boeken. Het gaat erom dat kinderen hun overwegingen kenbaar maken. Ze leren dan hoe ze met elkaar kunnen praten over de boeken die ze op school en thuis lezen. Omdat kinderen hierbij uitgenodigd worden actief hun taal te gebruiken, komt dit ook ten goede aan hun taalontwikkeling. Kinderen leren taal in de spontane en gestuurde interactie met elkaar.

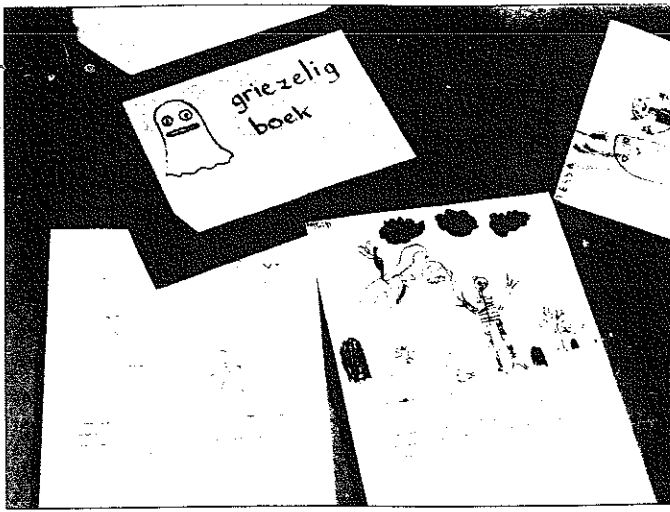
STIMULEREN VAN LEESGEDRAG

In de onderzoeksliteratuur over beginnende geletterdheid doen auteurs diverse aanbevelingen om het voorlezen aan jonge kinderen in de onderbouw van de basisschool tot een kwalitatieve, ontwikkelingsgerichte activiteit te maken. De aanbevelingen hebben met de organisatie van het voorlezen te maken en met de leeromgeving, maar vooral ook met de wijze waarop de interactie verloopt.

Voorlezen gebeurt bij voorkeur interactief,

Ellie met kinderen in een boekenkring om hen bewust te maken van verschillen

Een griezelig boek: praten met elkaar en werken over 'enge boeken'

herhaald en zowel in de totale groep als in kleinere groepen van liefst niet meer dan vijf kinderen. Ook het samen lezen van boeken in tweetallen en de reflectie hierop wordt door leerkrachten gestimuleerd. Het voorlezen is niet teruggebracht tot enkele beperkte momenten in de week. Het zijn geplande maar ook spontane leer-momenten. Leerkrachten weten dat het belangrijk is om dagelijks met kinderen te lezen. Ze weten dat het wenselijk is dat kinderen kunnen lezen in boeken en materialen die ze zelf hebben uitgezocht en dat kinderen leren om hun ervaringen uit te wisselen. Ook letten leerkrachten erop dat kinderen met verschillende boektypen in aanraking komen: zowel verhalende als informatieve prentenboeken, boeken op rijm, met een stapelverhaal, enzovoort. De belangrijkste boodschap die leerkrachten aan kinderen willen meegeven, is dat geschreven tekst taal is. Het is zoiets als praten, maar dan op papier. Tijdens het lezen en schrijven van teksten kunnen leerkrachten aan kinderen duidelijk maken hoe deze activiteiten verlopen. Ze laten zien dat lezen en schrijven met elkaar samenhangen. Leerkrachten benadrukken ook dat het denkactiviteiten zijn. Bij boeken en teksten valt immers van alles te (over)denken. Wat je denkt, kun je bovendien ook opschrijven. In het vervolg van dit artikel gaan we nader in op het lezen als dagelijkse routine, op een kansrijke omgeving en op het stimuleren van interactie en verwerking.

LEZEN ALS DAGELIJKSE ROUTINE

In de groep 1-2 van Ellie in het praktijkvoorbeeld, was al sprake van een stimulerende lees- en schrijfgomgeving. Ellie is een ervaren kleuterleerkracht die haar liefde voor boeken graag op kinderen wil

overbrengen. Met andere woorden: Ellie is voor kinderen een uitstekend rolmodel voor de vroege leesontwikkeling. De kinderen in haar groep waren al gewend om regelmatig interactief voorgelezen te worden en met boeken te werken. Het lezen samen was al ingevuld als een dagelijkse routine. Door de bekendheid met de vorm van de activiteit en door de ruimte die Ellie in haar communicatie met kinderen schept, krijgen zij veel gelegenheid om

hun eigen ideeën in het werken met boeken naar voren te brengen. Interactief voorlezen houdt bovenal in dat de leerkracht met kinderen in gesprek raakt over het boek. De leerkracht kan de interacties met kinderen verhelderen en stroomlijnen door een bepaald voorleespatroon te volgen. Met dit voorleespatroon faseert ze de voorleesactiviteit in interacties: voorafgaand aan het lezen, tijdens en na afloop van het lezen. Kinderen hebben steun aan deze manier van voorlezen. Ze gaan aandachtiger luisteren en geven meer gevarieerde en complexe reacties op voorgelezen verhalen. Zie voor een toelichting het schema. Leerkrachten die leessituaties op een interactieve wijze invullen, kiezen vaak extra doelen, toegevoegd aan het leesplezier. Deze doelen hebben bijvoorbeeld te maken met boekoriëntatie of verhaalbegrip of met de functies van geschreven taal. Leerkrachten zijn hiermee op het

Voorafgaand aan het lezen

Het gaat in deze fase om de voorbereiding op het luisteren door vooraf vragen te stellen en gedachten uit te wisselen over de tekst.

Aandachtspunten:

- Nagaan via het omslag, titel en vormgeving wat bij kinderen al bekend is over het boek.
- Voorspellingen doen.
- Bladeren door het boek en/of een speciale bladzijde beter bekijken en het formuleren van een luisterdoel.
- Welke vragen hebben kinderen vooraf?

Tijdens het lezen

Het gaat hier om voorlezen met beperkte ruimte voor interacties van kinderen.

Aandachtspunten:

- Kinderen laten meekijken tijdens het lezen, zodat zij beelden vullen en daarover hun gedachten vormen.
- Tussendoor af en toe stoppen om te labelen en om in te gaan op reacties en het commentaar van kinderen.
- Eén of twee maal tussendoor stoppen om kinderen voorspellingen te laten doen omtrent het vervolg van het verhaal en de gebeurtenissen.

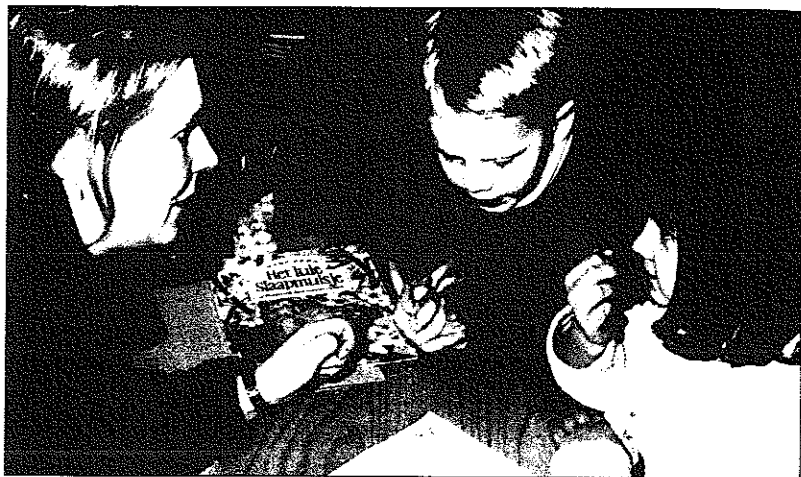
Na het lezen

Het gaat hier om een beknopte bespreking van datgene wat in de fase 'vooraf' aan bod is geweest en om relaties met de ervaringen van kinderen.

Aandachtspunten:

- Natrekken bij de kinderen: Klopte het met wat wij dachten waarover het ging?
- Welke raakvlakken zijn er met ervaringen van kinderen?
- Zonodig terugpakken van de verhaallijn door na te spelen, attributen te verzamelen, een boekenverslag te maken en dergelijke.

Schema voorleespatroon bij verhalende prentenboeken

Reflectie met kinderen op een boekverslag

inhoudelijk leren van kinderen gericht. Ze vinden het belangrijk dat kinderen geleerd wordt hoe ze kunnen denken tijdens het lezen en laten kinderen onder andere via hardop-denkgedrag ervaren wat zij doen om te lezen met begrip. Het voorlezen wordt hiermee een meer gestuurde luister-lees-denkactiviteit. Een belangrijke voorwaarde voor deze bewuste interacties is dat leerkrachten boeken voorbereiden. Met de boekkeuze en met de vraagstellingen bij een boek houden leerkrachten rekening met de directe ervaringswereld van kinderen thuis en op school.

HERHAALD INTERACTIEF (VOOR)LEZEN

Ook het herhaald (voor)lezen van prentenboeken is een effectieve manier om kinderen te betrekken bij interacties rond boeken. Vooral bij kinderen met weinig (voor)leeservaring en bij zwakke of minder taalvaardige leerlingen geldt herhaald voorlezen als een krachtige onderwijsactiviteit. Tijdens het herhaald lezen is er naast leesplezier altijd een doel waarmee kinderen inhoudelijk leren of speciale concepten over boeken ontwikkelen. Door meerdere malen hetzelfde boek te lezen, stelt de leerkracht kinderen in de gelegenheid om de tekst en de illustraties diepgaander te leren kennen.

In de peuter/kleutergroep van Ineke werken de kinderen al een aantal weken met de verhalenbundel 'Alle verhalen van Kikker en Pad'. Kikker en Pad zijn al goede bekenden geworden, want er zijn allerlei verhalen over Kikker en Pad voorgelezen. Ze maken zelf ook hun boekjes over Kikker en Pad. Die liggen op een aparte tafel met 'eigen verhalenboekjes'. De andere boeken zijn ondergebracht op een tafel met zoekboekjes en in een rek met verhaalboekjes.

Ineke gebruikt de handpop van Kikker en een zelfgemaakt boekje over Kikker als aan-

leiding om opnieuw het verhaal 'De verloren knoop' in de kring voor te lezen. Pad is de knoop van zijn jasje verloren. Op zoek naar de knoop komen Kikker en Pad allerlei knopen tegen, maar niet de goede. Die vindt Pad uiteindelijk gewoon thuis. In de tekst zitten nogal wat herhalingen en tegenstellingen. Tijdens het voorlezen is aan de kinderen te merken dat zij het verhaal inmiddels kennen. Bij bepaalde zinsneden zeggen zij de tekst mee en bij de zin 'En stopte hem in zijn zak', voeren de kinderen die handeling steeds spontaan uit bij hun eigen zakken.

Tijdens een herhaalde leesactiviteit faseert de leerkracht de interacties met kinderen: ze voert eerst een gericht gesprek met hen over het boek, voordat er feitelijk wordt voorgelezen. De leesactiviteit wordt ook weer afgesloten met een gesprek of met navertellen. Leerkrachten kunnen kinderen tijdens het voorlezen betekenisvol gebruik van schrift laten ervaren. Door interactief voor te lezen in een kleiner groepje en door interacties af te stemmen op de behoeften van kinderen, stimuleert de leerkracht een actieve betrokkenheid van kinderen tijdens de leesactiviteit. De communicatie en interacties met kinderen zijn ter verduidelijking en verlevendiging van de inhoud en de vormgeving van teksten. Zowel de inleidende gesprekjes als de activiteiten na het lezen, zijn minstens zo instructief als het voorlezen zelf.

EEN KANSRIJKE OMGEVING

In een stimulerende lees- en schrijfmgeving communiceren leerkracht en kinderen over betekenisvol lezen en schrijven. De kinderen worden betrokken bij allerlei activiteiten rond geschreven taal. De leerkracht leest allerhande materialen voor: prentenboeken, verhalen, een berichtje dat op het nieuwsbord wordt geprikt, een

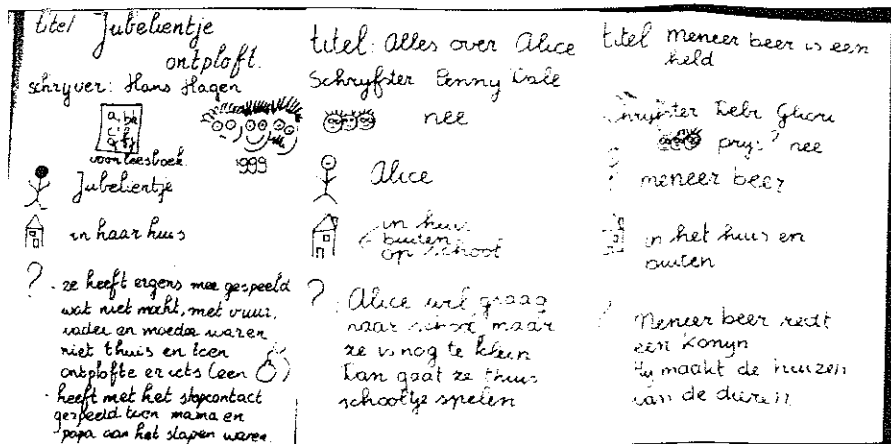
kaartje of uitnodiging voor de klas, een eenvoudig recept uit een kookboek, een versje of de tekst van een liedje. Het inrichten van een rijke leeromgeving met boeken en geschreven materialen leidt tot een actiever gebruik van boeken, met name tijdens keuzemomenten. Een rijk en gevarieerd boekenaanbod en afspraken over het gebruik en de plaats van boeken, vergroten het leesplezier en het eigen initiatief van kinderen.

Sommige aanpassingen in de leeromgeving zijn zeer eenvoudig te maken. Wat te denken van de invulling van een boekenrekje. Vaak is het rekje niet meer dan een staand opbergplekje voor boeken. Een boekenrek kan daarentegen ook een soort etalage zijn. Het probeert iemand te verleiden om met boeken aan de slag te gaan. Kinderen kunnen eigen ideeën inbrengen voor de wijze waarop bepaalde boeken onder de aandacht gebracht kunnen worden.

In sommige groepen staat bij elk thema één bepaald boek centraal. Dit boek kan een speciaal plekje in de klas krijgen bij het bord waarop staat 'boek van de week'. Samen wordt besproken wat voor soort boek het is en het kaartje met het juiste picto wordt bij het bord gezet. Ook andere voorwerpen die bij het boek horen krijgen hier een plaatsje.

VERTELTAfel OF VERTELKOFFER

Met behulp van personages en attributen uit een prentenboek zijn jonge kinderen goed in staat om een tekst te verkennen en te verdiepen. Aan de verteltafel kunnen kinderen het verhaal uit een boek naspelen, navertellen of een geheel nieuw verhaal maken. Na het voorlezen van een prentenboek bekijkt de leerkracht samen met de kinderen welke personages en attributen in het boek voorkomen. Deze spullen verzamelt de leerkracht samen met de kinderen en richt daarmee de verteltafel in. De kinderen kunnen er ook zelf dingen bij knutselen. In de loop van de tijd wordt de verteltafel steeds completer. Een alternatief voor een verteltafel kan een vertelkoffer zijn. Dit is een koffer met daarin de spullen verzameld die bij een bepaald prentenboek horen of die passen bij bepaalde verhaalfiguren. Denk bijvoorbeeld aan Kikker, Eend, Varkentje en Haas uit de boeken van Max Velthuis.

De leerkracht van deze groep 1-2 maakt na het voorlezen samen met de kinderen een boekflap. Hierop wordt de titel en de auteur(s) vermeld en worden de vragen 'wie', 'waar' en 'wat' beantwoord. De kinderen vinden het belangrijk om te vermelden of het boek een prijs heeft gewonnen. Alle tekst schrijft de leerkracht in overleg met de kinderen op

In het onderstaande voorbeeld heeft de leerkracht een vertelgrafiek al voorafgaand aan het voorlezen van een prentenboek ingericht. De vertelgrafiek wordt gebruikt in de vooraf- en in de nadienfase van de leesactiviteit.

Ineke werkt met vier kinderen aan een activiteit voor de kleine groep. De rest van de groep werkt zelfstandig aan andere activiteiten. Het groepje zit voor de vertelgrafiek die Ineke heeft ingericht rond het prentenboek 'Een grote dag voor kleine Ko'. Op de tafel staat het prentenboek en liggen voorwerpen die met het prentenboek te maken hebben, zoals een taart, een cadeautje en een brief. De brief is gericht aan de hoofdpersoon van het verhaal. In een kort gesprek over de voorwerpen op de vertelgrafiek oriënteert Ineke de kinderen op het onderwerp van het verhaal: het vieren van een verjaardagsfeestje.

Voorafgaand aan het voorlezen, bladert Ineke door het boek en kunnen de kinderen alvast voorstellingen opbouwen over het verhaal. Het gaat over een konijn dat voor het eerst alleen naar een verjaardagsfeestje gaat en dat wel een beetje eng vindt. Tijdens het voorlezen stelt Ineke tussendoor vragen aan de kinderen over wat er op de prenten te zien is en over de inhoud van het verhaal. Ze probeert aan te sluiten bij de beleevingswereld van de kinderen. Een bepaalde zinsnede: '... mama's, papa's ... zijn niet uitgenodigd' krijgt veel nadruk. Na het voorlezen vat Ineke kort samen waar het verhaal over gaat. Vervolgens vraagt zij hoe het verhaal ook al weer begon. Met behulp van de spullen op de vertelgrafiek wordt het verhaal nog eens naverteld. Eerst wordt afgesproken wie van de twee konijnen vanaf nu kleine Ko is. Ineke zelf stapt in de rol van kleine Ko. Het verhaal begon met de brief voor kleine Ko. De brief van de vertelgrafiek

wordt erbij gepakt en één van de kinderen, Anne, vertelt in een vraag- en antwoordspel dat het een brief is voor een verjaardagsfeestje en dat mama's niet uitgenodigd zijn. Ook de andere kinderen spelen rollen na van personages uit het boek. In tweede instantie spelen kinderen zelfstandig het verhaal uit.

INTERACTIE EN VERWERKING MET PICTOGRAMMEN

Op basis van een titel en de illustraties in een boek kunnen kinderen zich een beeld vormen van de inhoud van een verhaal. Ze kunnen eenvoudige voorspellingen doen. Dit richten van de aandacht helpt kinderen bij hun concentratie tijdens het voorlezen. Voorspellingen doen is daarom een waardevolle manier om verhaalbegrip te stimuleren. Ook het navertellen van een verhaal is een waardevolle activiteit. De leerkracht komt er zo immers achter in hoeverre een verhaal door kinderen is begrepen. Pictogrammen kunnen een houvast zijn bij het voorspellen en navertellen van een verhaal. De leerkracht spreekt samen met kin-

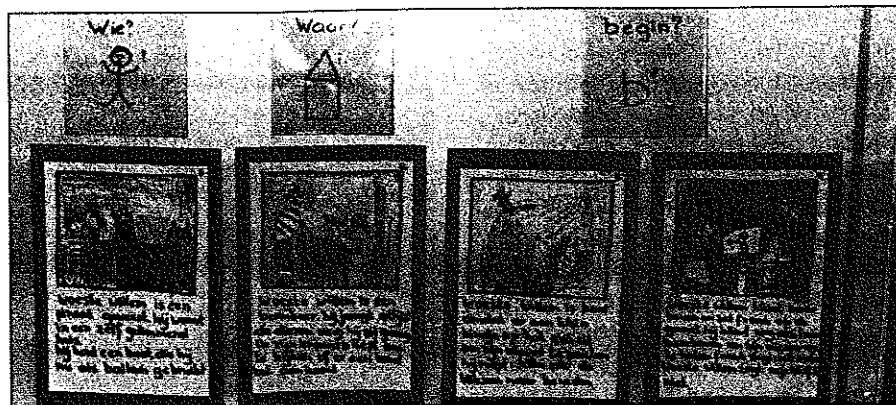
deren de pictogrammen af. Ze kan ze bijvoorbeeld op een groot vel papier noteren. Achter de pictogrammen geeft ze schriftelijk weer, met behulp van tekeningen, pictogrammen en woorden wat er door kinderen over het verhaal wordt opgemerkt. Op deze wijze ontstaat een poster, een boekflap, waarop de belangrijkste elementen van het verhaal zijn vastgelegd. Het voordeel van een flap is dat het een tijdje in de klas kan blijven hangen.

Met dank aan de leerkrachten van basisschool de Hobbitstee in Eindhoven en Jack Duerings, schoolbegeleider bij de Stichting Onderwijsbegeleiding Midden-Brabant. Meer suggesties voor het creëren van interactieve leessituaties en het ontlokken van (nieuw) schrijfgedrag staan beschreven in een publicatie van het project Geletterdheid. Deze publicatie verschijnt begin 2002 bij het Expertisecentrum Nederlands in Nijmegen.

Literatuur

- Elsäcker, W., van, L. Verhoeven (1997), Kleuters leren meer van voorlezen in kleine groepen. In: *Pedagogische Studiën*, 74, 117 - 128.
- Hest, J., van, M. Hoeven (2000), *De vertelgrafiek*. ABC, Amsterdam.
- Morrow, L.M. (1993), *Literacy development in the early years: helping children read and write*. Allyn & Bacon, Needham Heights, MA.

Margareth van Kleef en Marieke Tomesen zijn werkzaam bij het Expertisecentrum Nederlands te Nijmegen. Zij houden zich bezig met de ontwikkeling van het project Geletterdheid.

Na het voorlezen van een verhaal maken kinderen van groep 2 verhaalkaarten die samen een verhaalstrook kunnen vormen: kaarten met tekeningen en tekst die in de goede volgorde het hele verhaal navertellen. De picto's kunnen structuur geven aan de verhaalkaarten